

Beknopt verslag
van het symposium

Polderleven: een nieuw begin

Lelystad, 8 april 2011

'De polderpioniers' in Dronten (Kees Jansen, 1977)

Genootschap Flevo 2013

Colofon

Uitgave:

Genootschap Flevo
Schoutstraat 62
1315 EX ALMERE
www.genootschapflevo.nl

Tekstbewerking en opmaak:

Graphein (mr. Wilma Reudink)
Kadoelerweg 2
8326 AX SINT JANSKLOOSTER
www.graphein.nl

Foto's (tenzij anders vermeld:

Fotostudio Wierd (Wierd Massink)
Zoom 17-15
8225 KL LELYSTAD
www.fotostudiowierd.nl

Het symposium werd georganiseerd door:

Genootschap Flevo

Met medewerking van:

PROVINCIE FLEVOLAND

Inhoud

Voorwoord

<i>Herman Linzel (Bestuurslid Genootschap Flevo)</i>	5
1. Inleidingen	6
1.1 Van nieuwe mensen, de dingen die niet voorbijgaan... <i>Prof.dr. Paul Schnabel (Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau)</i>	6
1.2 Van geplande naar spontane stad <i>Adri Duivesteijn (Wethouder 'Duurzame ruimtelijke ontwikkeling' in Almere)</i>	7
1.3 Revoluties in de Nederlandse polder <i>Aucke van der Werff (Burgemeester van Noordoostpolder)</i>	14
2. Discussie <i>O.l.v. Geke Faber (Burgemeester van Zaanstad en oud-burgemeester van Zeewolde)</i>	19
3. Slotbetoog <i>Leen Verbeek (Commissaris van de Koningin in Flevoland)</i>	26
Dankwoord <i>Herman Linzel (Bestuurslid Genootschap Flevo)</i>	29

Het symposium 'Polderleven: een nieuw begin' vond op woensdag 8 april 2011 plaats in het Provinciehuis te Lelystad.

Het symposium werd georganiseerd in het kader van:

Van de voordrachten en discussies zijn een journalistiek verslag gemaakt.

Het Voorwoord en het Dankwoord zijn sterk ingekort en in de derde persoon geschreven. Omdat bij de weergave van de overige bijdragen dicht bij het gesproken woord is gebleven, zijn die teksten in de directe rede gesteld.

In de inleiding van Adri Duivesteijn zijn enkele *slides* uit zijn Powerpointpresentatie opgenomen.

De afbeeldingen in het verslag vormen een selectie uit de foto's die Genootschap Flevo heeft laten maken als sfeerimpressie van het symposium. De volledige reeks foto's is te vinden op www.genootschapflevo.nl.

Voorwoord

Herman Linzel (Bestuurslid Genootschap Flevo)

De heer Herman Linzel heet alle aanwezigen welkom op dit symposium ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de provincie Flevoland. In het bijzonder begroet hij de Commissaris van de Koningin, de heer Leen Verbeek. Hij is vandaag gast 'in zijn 'eigen huis'. Genootschap Flevo is dankbaar dat voor deze conferentie gebruik mag worden gemaakt van het Provinciehuis. De heer Linzel verwelkomt ook dagvoorzitter mevrouw Geke Faber en de drie sprekers, de heren Paul Schnabel, Adri Duivesteijn en Aucke van der Werff.

De heer Linzel refereert aan hetgeen veel aanwezigen ongetwijfeld gemeen hebben: zij kwamen naar Flevoland om een droom te verwezenlijken. Het pionieren is hen met de papepel ingegoten. Eén van de drijvende krachten bij het verwezenlijken van die droom is Flevoland helaas ontvallen. Prof.ir. Dirk Frieling is woensdag 7 april 2011 op 73-jarige leeftijd overleden. Hij was vanaf 1973 jarenlang hoofd van het Projectbureau Almere bij de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. Ondanks zijn ziekte was hij tot op het laatst op een inspirerende manier betrokken bij de ontwikkeling van Almere en de regio. In januari 2011 organiseerde hij nog een bijeenkomst van de SAMM, één van zijn 'actiegroepen' inzake Markermeer en IJmeer, waarvan Genootschap Flevo deel uitmaakt. Dirk Frieling zal worden gemist.

De heer Linzel wijst erop dat veel van de projecten van Frieling en van talrijke hier aanwezigen voorbeelden zijn geworden voor Nederland en daarbuiten. Een nieuw gebied daagt daartoe uit. Voor de heer Linzel persoonlijk is het slechts een kwestie van tijd wanneer duidelijk wordt dat we de Markerwaard gaan missen. Het nieuwe land in het IJsselmeer-gebied heeft veel kansen geboden voor innovatie in de ruimtelijke ordening, de landbouw, de omgang met water, het openbaar bestuur, de woningbouw, de infrastructuur, het onderwijs, welzijn en zorg, en duurzaamheid. Niet in de laatste plaats kon in de polders van de provincie Flevoland gewerkt worden aan een verantwoorde opbouw van de samenleving, het thema van dit middagsymposium. Passend bij de doelstellingen en de traditie van Genootschap Flevo wordt daarbij niet alleen terug, maar ook vooruit gekeken, en worden stad en platteland met elkaar verbonden.

1. Inleidingen

1.1 Van nieuwe mensen, de dingen die niet voorbijgaan...

Prof.dr. Paul Schnabel (Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau)

[Helaas is de inleiding van de heer Schnabel niet op een geluidsdrager bewaard gebleven, waardoor hier volstaan moet worden met de weergave van enkele stellingen die de spreker vooraf aan de symposiumorganisatie heeft doen toekomen.]

- ❖ ‘Pionieren’ is van een praktijk een mythe geworden, die steeds verder af komt te staan van de realiteit en geen basis meer vormt voor een nieuwe identiteit.
- ❖ Het fysieke verschil tussen het ‘nieuwe’ en het ‘oude’ land is in de loop van de tijd steeds geringer geworden en zal alleen maar kleiner worden.
- ❖ Het nieuwe land is een indrukwekkend bewijs van de ‘maakbaarheid’ van de fysieke wereld, maar even indrukwekkend ook het bewijs van de vrijheid van degenen voor wie het gemaakt is om de wereld naar hun hand te zetten. Dat geldt voor mensen, maar ook voor dieren.
- ❖ Wat de bewoners van het nieuwe land niet hebben, is een gedeelde geschiedenis en dat maakt het na de pioniersfase lastig om een gemeenschappelijke toekomst te krijgen. Wat ontbreekt is een elite, een *civil society*- netwerk en instituties die hun kracht bewezen hebben.
- ❖ Het is de vraag of steden als Almere en Lelystad zich nog wezenlijk onderscheiden van andere nieuwe steden als Zoetermeer, Spijkenisse en Houten of van grote Vinex-locaties als Leidsche Rijn en Nootdorp/Leidschenveen. In alle gevallen gaat het om ‘polderleven’, maar is dat ook altijd een ‘nieuw begin’?
- ❖ De maakbaarheid van de samenleving wordt altijd en als vanzelf beperkt door *wicked problems*, waar geen *definite answers* voor zijn, alleen *fuzzy solutions*.
- ❖ Selectieve toelating van agrariërs was mogelijk, selectieve toelating van stedelingen is dat niet.

- ❖ Wie kijkt naar de modellen van maakbaarheid die in zeventig jaar in Flevoland zijn toegepast, kan alleen maar verbaasd zijn over de snelheid waarmee ze bleken te verouderen. Modellen voor de toekomst zijn altijd gebaseerd op het verleden.

1.2 Van geplande naar spontane stad

Adri Duivesteijn (Wethouder 'Duurzame ruimtelijke ontwikkeling' in Almere)

Allereerst mijn felicitatie: 25 jaar provincie, dat is alweer een hele leeftijd, hoewel ik zelf ouder ben! Als er weer eens een opmerking komt dat Almere nog niet af is, vraag ik vaak naar de leeftijd van de persoon die deze opmerking maakt. Welnu, Almere is jong, nog maar dertig jaar. Mag je dat vergelijken met een stad die vijfhonderd jaar oud is?

Ik had deze inleiding ook 'Van geplande naar organische stad' kunnen noemen. De maakbaarheid is nog steeds belangrijk; op vele tekentafels wordt nog steeds gepland. Tegelijkertijd is er een bevolking die eigen wensen heeft en zelf in staat is de stad vorm te geven. Dat laatste staat bekend als particulier opdrachtgeverschap. Dat is natuurlijk een weids en rijk thema. Het impliceert dat we niet meer van bovenaf aan het creëren slaan, maar dat we structuren gaan maken die faciliteren dat mensen van onderaf hun eigen wereld kunnen creëren. Daardoor ontstaat er een totaal andere stad dan wanneer alleen planners en bestuurders bepalen wat er gaat gebeuren.

We kennen natuurlijk de geschiedenis van Almere. In 1974 ging de eerste paal in de grond in Almere Haven, eind 1976 kwamen de eerste bewoners. Er werd een nieuwe stad gebouwd voor 250.000 inwoners en die was helemaal gepland. Het is fascinerend om te constateren dat er een totaal andere stad gerealiseerd zou gaan worden dan de 'compacte stad', de overheersende verstedelijkingsgedachte die destijds binnen de ministeries leefde.

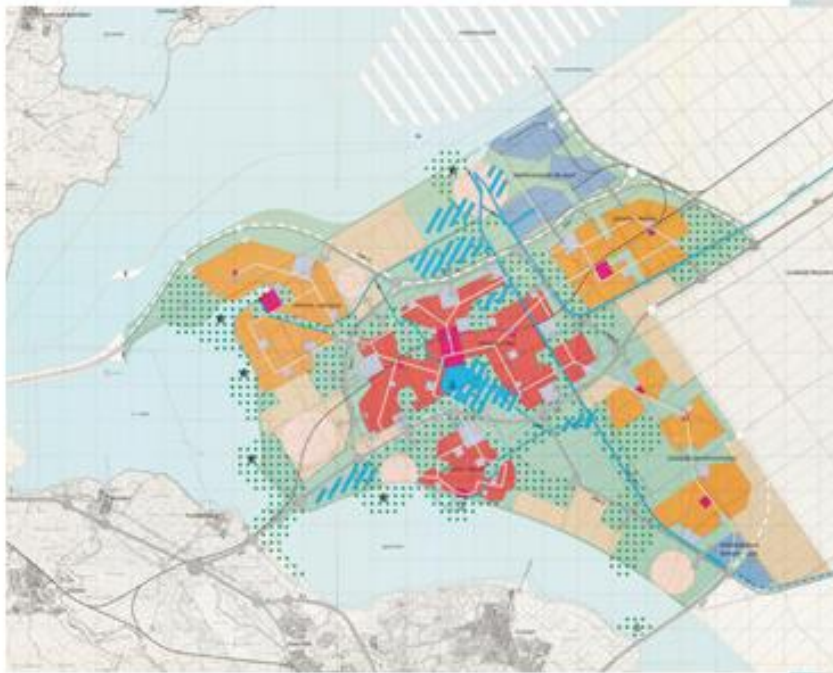
Het mooie van Almere is dat je, hoewel de stedenbouwers en planologen het zelf ontkennen, hier niet de denkbeelden van ingenieurs uit Delft terugziet, maar meer die van Wageningen. Want wat in Almere is gerealiseerd, is het tuinstadmodel van Ebenezer Howard. Almere is bijna letterlijk een spiegel van de Gooi- en Vechtstreek. Het gekke is dat niemand op de gedachte komt om te zeggen: waarom maken we van de Gooi- en Vechtstreek geen stad; wat moet al die groene ruimte hier? Terwijl

de Rijksbouwmeester wat betreft Almere nog wel eens de gedachte heeft dat je al die groene casco's zou moeten opofferen. Almere is een stad die vanuit een meerkernen-strategie z'n vorm heeft gekregen. In termen van samenlevingsopbouw zou dat eigenlijk een heel andere samenleving moeten opleveren dan in de traditionele stad. Ik heb zelf het gevoel dat wijken die een lage woningdichtheid hebben door de manier waarop ze gemaakt zijn, misschien wel veel meer ontmoetingen kennen dan wij ogenschijnlijk van buitenaf geneigd zijn te geloven. De overmaat zit meer in het groene casco en is niet perse terug te vinden in de wijk zelf, ook al zijn dat zeer ruim opgezette wijken.

1977 Structuurplan

Almere – meerkernenstad in een groene structuur

Garden City Model
Ebenezer Howard

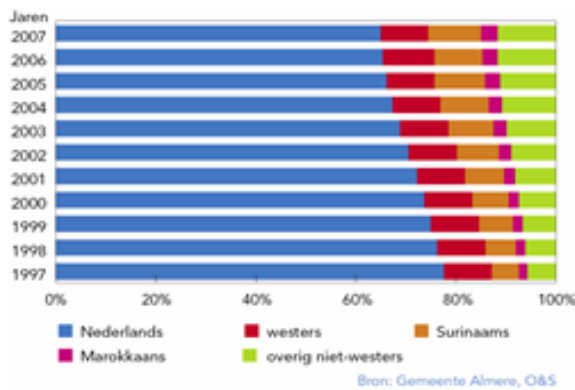
Als we kijken naar de etnische samenstelling van de Almeerse bevolking, zien we dat het langzamerhand een multiculturele stad aan het worden is of op zijn minst een stad die volstrekt vergelijkbaar is met andere grote steden. Almere komt wat bevolkingssamenstelling betreft heel dicht in de buurt van Rotterdam, 's-Gravenhage en Amsterdam, en wijkt dus heel sterk af van Nederland. Dat is een niet voorziene ontwikkeling. Voor mijn gevoel is het groeiende verschil tussen de bevolkingssamenstelling in grote steden en de rest van het land in z'n algemeenheid niet te voorzien geweest.

Veel van die etnische groepen huren niet meer als vanzelfsprekend, maar kopen in toenemende mate hun eigen woning. Dit heeft vaak iets te maken met opleidingsniveau en inkomen. Het is niet alleen beleid dat vanaf bovenaf vorm gegeven is, dat deze woonontwikkeling bepaalt.

Samenstelling bevolking Almere

Ontwikkeling Almeerse bevolking naar etniciteit, 1997 – 2007

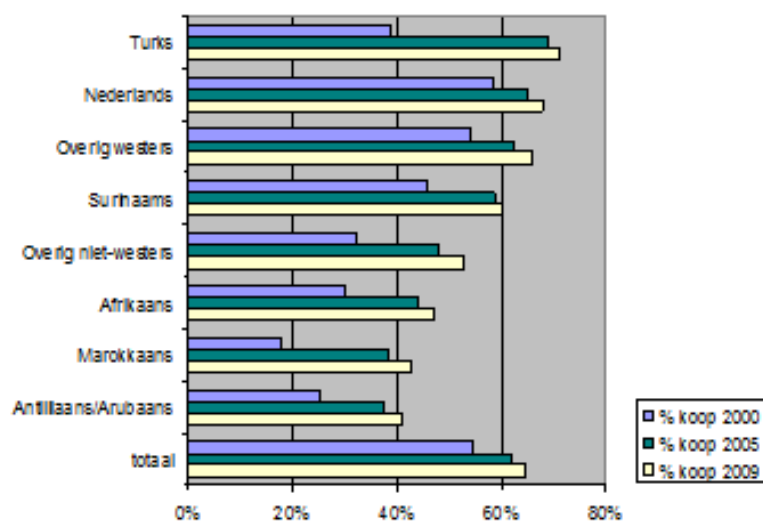
Steeds grotere diversiteit

Aantrekkelijk voor zowel de autochtone als allochtone bevolking

Sociale stijging en integratie

Aandeel huishoudens van etnische groep in een koopwoning

Analyse kwetsbaarheden en potenties

Innovatief monitoringsysteem

Leefbaarheidskaart (bedreiging)

ZZPers in 40+ wijken (kans)

Als we kijken naar de woningsamenstelling van Almere dan zien we een 'gele banaan', zoals dat door onderzoekers wordt genoemd. Dit zijn de wijken in Almere Haven en Stad waar corporaties in het verleden veel sociale woningbouw hebben gerealiseerd. Als we daarop inzoomen, dan zien we dat in deze kwetsbare buurten veel ZZP-ers actief zijn. Deze vertegenwoordigen dynamiek. We hebben die 'zelfkracht' en de leefbaarheidsvraagstukken van de wijken nog niet één-op-één gematcht, maar het is interessant om te kijken hoe je die met elkaar kunt combineren.

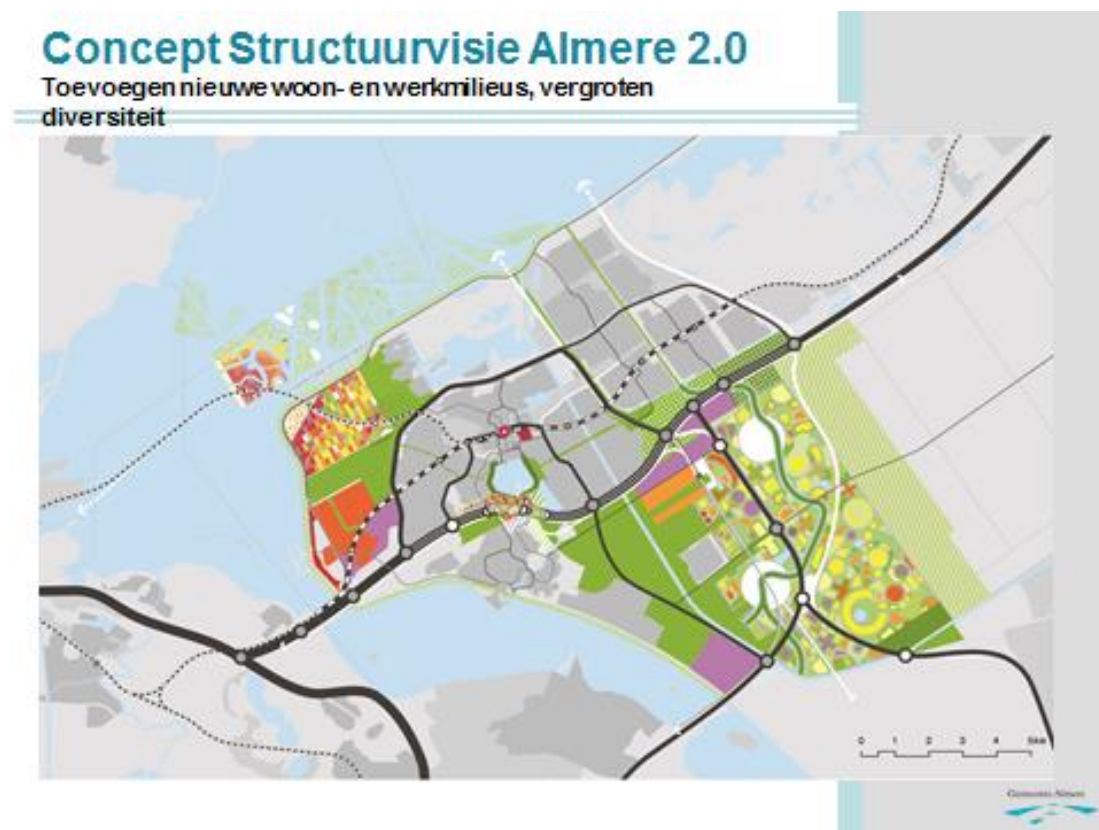
In het kader van de samenlevingsopbouw hebben we de zogenoemde Almere Tafel in het leven geroepen. Dat wil zeggen dat de minister de stad gaat monitoren als het gaat om economie en sociale ontwikkelingen. We hebben dus een *early warning*-systeem, zodat we niet hoeven te wachten totdat er ergens een probleem ontstaat, maar voortijdig kunnen interveniëren op allerlei niveaus. Dat is wat we willen.

Er valt veel te zeggen over de ambities van 'Almere 2.0', zoals we de toekomstige ontwikkeling van de stad noemen. Begrippen als ecologisch, economisch en sociaal duurzaam maken er deel van uit. De uitgangspunten voor die ambities zijn vastgelegd in de 'Almere Principles', die als geheel een lezing waard zijn. Ik haal er twee punten uit: 'Koester diversiteit' (en laat elke interventie daarop gericht zijn) en 'Mensen maken de stad'.

Het koesteren van diversiteit lijkt vanzelfsprekend, maar is dat helaas niet. De Almeerse bevolking bestaat in belangrijke mate uit middengroepen. Een elite ontbreekt, waardoor het organiserend vermogen om in culturele zin de massa in beweging te krijgen niet aanwezig is. Iedere interventie die

we plegen moet daarom bijdragen aan vergroting van de diversiteit, ongeacht of de gemeente nu als actor optreedt of de provincie.

In Almere willen we dat mensen steeds meer de stad gaan maken, en dat planners en bestuurders geleidelijk aan terugtreden. Er is nu reeds een enorme verschuiving waarneembaar van initiatieven uit de institutioneel bepaalde lijn naar initiatieven van onderop. Almere – en dat geldt feitelijk voor heel Flevoland – is in belangrijke mate gemaakt is door projectontwikkelaars, corporaties en bestuurders. Burgers zijn zelf niet de motor van de ontwikkeling geweest. Die van bovenaf gestuurde economische en sociale opbouw was vanuit historisch perspectief tot op zekere hoogte te rechtvaardigen, maar het is nog meer te rechtvaardigen om daar nu radicaal mee te breken. Dat kan overigens met instituties die daar open voor staan. Corporatie Ymere heeft bijvoorbeeld een plan gemaakt voor een wijk in Almere Hout dat helemaal uit gaat van dezelfde filosofie als het particulier opdrachtgeverschap.

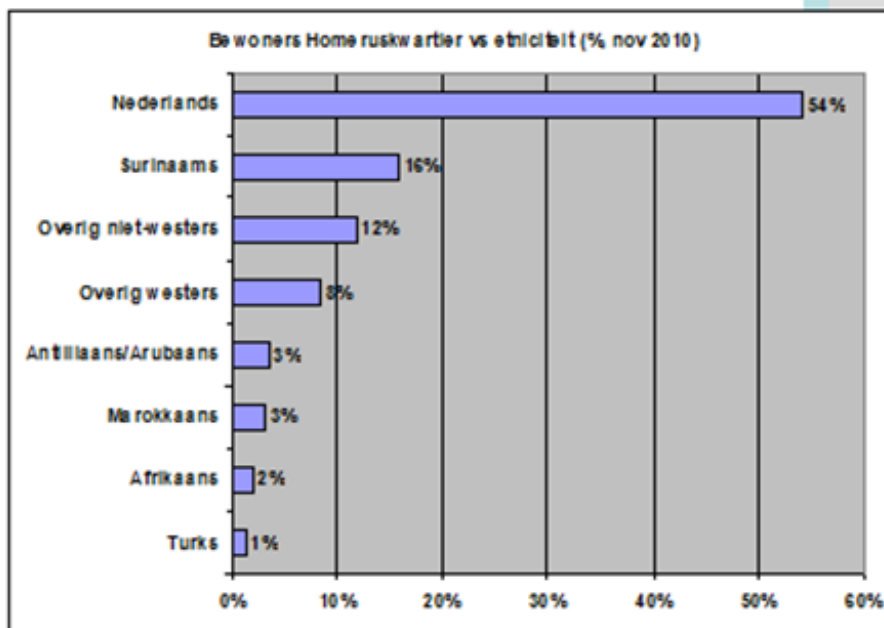
In de Concept Structuurvisie Almere 2.0 voegen we nieuwe woon- en werkmilieus aan de stad toe en geven we vorm aan de diversiteitgedachte. Aan de oostkant gaan we op een radicaal andere wijze onze ruimtelijke ordening vormgeven dan aan de westkant, waar we veel meer aansluiten op de stedelijke milieus die reeds gerealiseerd of gepland zijn. Die Structuurvisie is trouwens een enorme rehabilitatie van het oorspronkelijke plan voor een meerkernig Almere. De visie respecteert het bestaande stadsmodel en dat vind ik interessant. Met die ‘Almere Principles’ koesteren we eigenlijk de geschiedenis van de stad. We hebben heel bewust geen breuk gecreëerd; hoogstens is er gezocht naar een interventie die kwalitatief iets toevoegt.

De titel van mijn in leiding – ‘Van geplande stad naar spontane stad’ – geeft aan dat we als gemeente nog wel willen faciliteren in de ruimtelijke betekenis van het woord, maar dat de mensen zelf moeten gaan zorgen voor de verdere invulling. Het Homeruskwartier in Almere Poort is een plan dat heel erg daarvan uitgaat. De wijk is – net als de Amsterdamse grachtengordel – ooit een keer ruimtelijk gepland en wordt nu verder ingevuld door de mensen zelf. Je krijgt dan een totaal ander wijkbeeld dan het bekende Vinex-product. De verschijningsvorm van iedere woning is anders.

Er zijn nu duizend huishoudens die een eigen huis bouwen in Almere. Qua investeringsstroom praat je over gigantische bedragen, over miljoenen. Ongeveer de helft van de woningen, 54 %, wordt gebouwd door autochtone Nederlanders. De andere helft door mensen met een Surinaamse, Antilliaanse of Marokkaanse achtergrond. Het is heel frappant dat met name de leden van die etnische groepen de eersten waren die met de bouw van hun eigen woningen startten.

IkbouwmijnhuisinAlmere

Mensen maken de stad - Homeruskwartier

Op deze *slide* [zie volgende pagina bovenaan] ziet u woningen die gebouwd zijn voor stichtingskosten ter grootte van €184.000. In dat bedrag zit een commerciële grondprijs van €33.000, waardoor de bouwsom niet boven de €120.000 mag uitkomen (er moet binnen die €184.000 ook nog rekening worden gehouden met wat bijkomende kosten). We hebben een regeling gemaakt met corporatie De Key dat lagere inkomensgroepen – met een inkomen vanaf €20.000 – deze huizen zelf bouwen. Ieder huis is anders en er zit geen cent subsidie op.

IkbouwmyjnhuisinAlmere

Mensen maken de stad - IkbouwbetaalbaarinAlmere

Commissie Almere

IkbouwmyjnhuisinAlmere

Mensen maken de stad – Homeruskwartier Centrum

Commissie Almere

We hebben in Almere dus sociale woningbouw die door de mensen zelf gerealiseerd wordt, waar geen subsidie op zit en waarvoor een commerciële grondprijs wordt gehanteerd. Wat betreft sociale koopwoningen kunnen lagere inkomens zelfvoorzienend zijn door middel van een systeem waarin alleen de top wordt gefinancierd door de gemeente; de woningeigenaren moeten die ‘voorfinanciering’ later terugbetalen. Inmiddels zijn er meer dan 350 voorbeelden van huur- en koopwoningen in de sociale sector die er allemaal anders uitzien. Sommigen zijn zelfs heel vernieuwend wat architectuur betreft.

In het Europakwartier gaan zogenaamde ‘bouwgroepen’ aan de slag. Er is hier geen sprake van collectief opdrachtgeverschap, maar van particulieren die om zakelijke redenen samen, bijvoorbeeld met z’n vijven, een project willen realiseren. Dan heeft men wat men wil en tegelijkertijd meer waar voor dezelfde prijs. Er wordt in het Europakwartier gestart met de verkoop van 1400 kavels, waarbij er geen onderscheid zal worden gemaakt tussen particulier of institutioneel opdrachtgeverschap. De enige voorwaarde is dat ieder initiatief direct gerealiseerd moet worden.

Dit alles leidt ertoe dat Almere enorm aan het veranderen is. Als je praat over samenlevingsopbouw – dat is het thema van deze bijeenkomst – dan vind ik dat we moeten radicaliseren: er moet diversiteit ontstaan als gevolg van de creativiteit van de mensen en van hun investeringen (waarbij er meerdere vormen van ‘zelfkracht’ mogelijk zijn).

1.3 Revoluties in de Nederlandse polder

Aucke van der Werff (Burgemeester van Noordoostpolder)

Er zijn landen waar de vooruitgang schoksgewijs tot stand komt, waar de tijd soms decennialang stilstaat totdat een revolutie de omwenteling brengt die al een tijdlang in de lucht hing. Er zijn ook landen die het begrip revolutie nauwelijks kennen. Daar is evolutie de weg der vooruitgang en worden veranderingen door middel van ‘polderen’ tot stand gebracht. Zo’n land van geleidelijke ontwikkeling door middel van overleg tussen zoveel mogelijk betrokkenen is Nederland.

Al eeuwenlang voeren de Nederlanders gezamenlijk strijd tegen het water. Reeds in de Middeleeuwen legden ze verhoogde woonplaatsen aan om zich te beschermen tegen ‘natte voeten’, bedijkten ze kwelders, slikken en schorren, en probeerden ze zompige gronden te transformeren in vruchtbare landbouwgebieden. Om een goed resultaat te bereiken, vergde dat een efficiënte samenwerking tussen de betrokkenen. Een mooi voorbeeld van polderen in tweërlei opzicht – aanleg en ontwikkeling van een bedijkt gebied en goed overleg om dat te bereiken – kan worden gevonden in Noord-Friesland. Hier werd in 1505 de veertien kilometer lange Bildtdijk aangelegd door mensen uit Dordrecht en omgeving. Deze dijk maakte het mogelijk het laatste deel van de Middellzee in te polderen. Waar eens het zeewater golfde, ontstond door de inzet van velen een rijk landbouwgebied: Het Bildt.

Nederland heeft een lange traditie op het gebied van landaanwinning. Die begon, zoals eerder gezegd, in de Middeleeuwen. In de zeventiende eeuw werden meren als Schermer en Beemster drooggemalen, in de negentiende eeuw werd het Haarlemmermeer leeggepompt en ontgonnen, en in de twintigste eeuw kwam het tot uitvoering van het Zuiderzeeproject. Dit project resulteerde onder meer in de

aanleg van de Noordoostpolder. In Nederland zijn er duizenden polders aangelegd, in grootte variërend van enkele kavels tot gebieden ter grootte van zo'n 50.000 hectare. Een dergelijke omvangrijke landaanwinning zou nimmer mogelijk zijn geweest indien niet veel Nederlanders met volharding hun krachten aan polderaanleg en -ontwikkeling hadden gegeven. Menig mensenleven heeft in het teken gestaan van dijkbouw en ontginning. Talrijke slikwerkers, steenzetters, ingenieurs, kraanmachinisten en veldarbeiders hebben met groot doorzettingsvermogen gewerkt aan een hoger doel: het uitbreiden van het Nederlandse landareaal om zo voor zichzelf en voor anderen een beter leven te bewerkstelligen.

Behalve veel menskracht is er ook flink wat denkvermogen nodig geweest om al die polders aan te leggen. Het werd immers noodzakelijk geacht om de zwaarte van de dijken en de capaciteit van de gemalen te berekenen. Daarnaast vroeg het toekomstig gebruik van de polderbodem om gedegen onderzoek. De inrichting van de drooggevallen gebieden vereiste een adequate planning. Ook ging polderaanleg gepaard met flinke financiële inspanningen. Er had echter nimmer een bevredigend resultaat bereikt kunnen worden zonder een goede organisatie van al het te verrichten werk. Omdat we in Nederland al zoveel tijd en energie moeten steken in het houden van droge voeten kan daarin de reden gevonden worden waarom we geen tijd hebben voor revoluties.

De strijd tegen het water mag dan veel aandacht vergen, van niet minder belang voor het ontbreken van revoluties hier ten lande is de gerichtheid van de Nederlanders op de wereld om hen heen. Er is buiten ons lage land al eeuwenlang het nodige aantrekkelijks te vinden. Ik werk dat hier niet verder uit, maar wil wel opmerken dat we dienaangaande onze kansen niet onbenut laten. Avontuur, handel en het verdienen van geld overzee smoren elke neiging om langs revolutionaire weg veranderingen teweeg te brengen. We lijken geen gebrek te hebben aan ontplooiingsmogelijkheden.

Daarbij komt nog dat de Nederlanders behoorlijk eigenzinnig, soms misschien wel eigenwijs zijn. Dat leidt wel eens tot ongehoorzaamheid, maar dat mag niet vergeleken worden met het ontketenen van een bloedige revolutie. We beslechten onze meningsverschillen liever met woorden dan met andere middelen.

Ook al is Nederland niet een land van revoluties, het is zondermeer wel een territorium waar revolutionaire ideeën en vooruitgangsgeloof op een vruchtbare voedingsbodem konden rekenen. Ik memoreer hier nog maar eens Het Bildt. Dit Friese gebied kreeg onder invloed van nieuwe Renaissancistische denkbeelden een landschap dat zich kenmerkte door rechte lijnen. De geometrische

verkaveling had zowel een technische, als een esthetische achtergrond: het nut van een goede afwatering en wegontsluiting paarde men aan een helder te overzien landschapsbeeld. Tot op de dag van vandaag is de essentie van die zestiende-eeuwse denkbeelden in Het Bildt terug te vinden.

In de Noordoostpolder, het tweede gebied dat in dit betoog meermaals aan bod komt, waren een efficiënte waterbeheersing, een doordachte wegenstructuur en een overzichtelijk landschap nog steeds van primair belang. Men greep echter niet meer terug op de Renaissancistische ideeën zelf, maar op de gedurende vier eeuwen geëvolueerde vormen ervan. Technische verbeteringen, functionele schoonheidsidealen en grondig onderzoek op tal van terreinen gedaan vóór en tijdens de uitvoering van het Zuiderzeeproject, maakten dat de Noordoostpolder kon worden aangelegd op een wijze die als ‘modern’ of ‘eigentijds’ kan worden aangeduid.

Hoewel de Noordoostpolder voorkwam in het plan tot afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee van ir. Cornelis Lely – een plan dat ten grondslag lag aan de Zuiderzeewet van 1918 – begon het daadwerkelijke onderzoek naar aanleg en inrichting van de polder pas in de jaren dertig van de vorige eeuw. De dijkbouw ging in 1937 van start. Het gebied viel in 1942 officieel droog. Toen konden er in de studeerkamers inmiddels ideeën over het toekomstig dorpenpatroon en het selecteren van inwoners worden aangetroffen. Ze waren vrij onconventioneel, maar feitelijk minder nieuw dan ze leken.

Ten aanzien van het dorpenpatroon werd teruggegrepen op het ordeningsprincipe van de Duitse geograaf W. Christaller. Deze zag een evenwichtige regionale bevolkings spreiding het beste gewaarborgd in een honingraatstructuur van meer en minder grote bevolkingskernen, die in een hiërarchische verhouding tot elkaar stonden. Ten aanzien van de Noordoostpolder kreeg Christallers principe een vertaling in een dorpenplan met een centrumplaats (Emmeloord) omgeven door een krans van kleinere kernen. Alle dorpen werden weer omgeven door boerderijen en landarbeiderswoningen. De polderbewoners zouden de dorpsvoorzieningen met de fiets gemakkelijk moeten kunnen bereiken. Een uitgekende ruimtelijke planning leek een belangrijke voorwaarde te zijn voor de opbouw van een goed functionerende samenleving.

Uit het dorpenplan van de Noordoostpolder spreekt een groot vertrouwen in de maakbaarheid van de samenleving. Het geloof daarin wortelt in de achttiende-eeuwse Verlichting. De aanhangers van de Verlichting waren ervan overtuigd dat het vernuft en de creativiteit van de mens in staat waren een perfecte omgeving voor een nieuwe samenleving te scheppen. Ook de ontwerpers van de Noordoostpolder hadden een groot vertrouwen in het menselijk kunnen.

Met de blik van nu zijn ook de ideeën over bevolkingsselectie in de Noordoostpolder onconventioneel, maar feitelijk niet nieuw. Het goed doordachte systeem dat werd ontwikkeld om boeren voor de uit te geven pachtbedrijven te selecteren, ging terug op ervaringen met bedrijfsuitgifte in de Wieringermeer en de Haarlemmermeer. Men wenste in de Noordoostpolder een krachtige boerenstand te creëren, die de polder zou opstuwen tot het meest profijtelijke landbouwgebied van Nederland. Dit voornemen vindt een parallel in ideeën over de opbouw van een communistische samenleving die in de jaren tussen de twee wereldoorlogen opgeld deed. Het is Leon Trotski die in 1924 in zijn boek *Literatuur en Revolutie* de volgende aanbeveling doet: “Het communistische leven zal niet blind gevormd worden zoals koraalriffen, maar zal bewust opgebouwd worden, zal door het denken getest, geleid en gecorrigeerd worden”. Zijn door Karl Marx geïnspireerde tijdgenoten dachten dat een goed geleide

sociale opbouw de mens tot onmetelijke hoogte kon opstuwen. In die visie beschikt de mens uiteindelijk zelf over goddelijke gaven, waardoor het geloof in een oppermacht die het leven leidt overbodig wordt.

In de Noordoostpolder zou dus een krachtige boerenstand moeten ontstaan, die na de pioniersfase zelfbewust de verdere ontwikkeling van het gebied ter hand zou nemen. Voor de landbouwers die een plaats kregen in de polder gold dat ze van onberispelijke komaf moesten zijn, vakbekwaam en niet onbemiddeld. De rijksoverheid, die zelf de kolonisatie ter hand nam, wilde echter ook dat de polderbevolking een afspiegeling zou zijn van de Nederlandse maatschappij, hetgeen inhield dat alle zuilen vertegenwoordigd zouden moeten zijn. Daarnaast wenste ze dat er niet alleen grote, maar ook middelgrote en kleine landbouwbedrijven zouden worden uitgegeven. In hoeverre deze wens de economische ontwikkeling van de Noordoostpolder heeft geremd, is objectief moeilijk vast te stellen. Wel kan aantoonbaar worden beweerd dat de eerste inwoners van de Noordoostpolder uit alle provincies van ons land afkomstig zijn, ook al is er geen sprake van evenredige vertegenwoordiging.

Terugkerend naar Het Bildt constateer ik dat ook daar sprake is geweest van selectie van polderbewoners. Het is echter geen van bovenaf geleide selectie, maar een selectie door marktwerking. Omdat de Friezen aan het begin van de zestiende eeuw nog gewikkeld waren in onderlinge twisten, claimden de dijkbouwers uit Dordrecht en omgeving na de aanleg van de nieuwe Bildtdijk met succes het recht om achter die dijk te gaan wonen. Ofschoon de Hollanders zich later vermengden met in de nabijheid wonende Friezen zijn in Het Bildt een eigen taal en cultuur ontstaan, die zich onderscheiden van de rest van Friesland.

Mensen die in een nieuw, nog maagdelijk gebied graag een bestaan willen opbouwen, hebben een levensinstelling die zich kenmerkt door begrippen als avontuur, ondernemingszin, lef en daadkracht. Als pioniers vormen ze snel een hechte groep. Bij selectie door marktwerking zullen ze vaak vooraan staan als het gaat om uitgifte van gronden. Bij een geleide selectie, zoals in de Noordoostpolder, was pioniersmentaliteit echter niet voldoende om in aanmerking te komen voor een bedrijf. Bij die uitverkiezing voeren de zojuist vermelde objectieve selectiecriteria betreffende gedrag, vakbekwaamheid en financiën de boventoon. In de Noordoostpolder is er bovendien naar gekeken hoe actief mensen waren in het verenigingsleven op het oude land. Door de meest actieve gegadigden te selecteren hoopte men de sociale opbouw van de polder stevig te stimuleren.

Er moet worden opgemerkt dat de selectiecriteria in oorsprong afkomstig waren van de Directie van de Wieringermeer, de dienst die namens de regering de Noordoostpolder tot ontwikkeling moest brengen. Deze organisatie van rijksambtenaren had op basis van ervaringen in de Wieringermeer en kennis op verschillende terreinen eigen ideeën over het inrichten van een modern, toekomstbestendig landbouwgebied. Dat de regering aan groepen boeren op het oude land toezeggingen deed omtrent vestiging in de Noordoostpolder, anders dan om een voorspoedige ontwikkeling van de polder te bevorderen, kon bij de Directie van de Wieringermeer op weinig begrip rekenen. Dat de politiek het primaat had aangaande de kolonisatie van nieuw land, werd weliswaar loyaal erkend, maar bezorgde menige ambtenaar toch een gefronst voorhoofd. Natuurlijk liet de Directie niet na politici te informeren over haar zienswijzen ten aanzien van een evenwichtige bevolkingsopbouw in de polder. Uiteindelijk moest de rijksdienst toch erkennen dat het kolonisatiebeleid in Den Haag werd bepaald.

Omdat de Directie van de Wieringermeer het kolonisatiebeleid voorbereidde en uitvoerde, had ze er

wel invloed op. Ze manifesteerde zich vaak als een ‘vierde macht’, die met de nodige eigengereidheid de maatschappij op nieuw land vorm wilde geven. De serieuze wijze waarop ze zich van de selectietaak kweet, laat echter onverlet dat er reeds in de jaren vijftig van de vorige eeuw kritiek ontstond op de grondigheid waarmee zaken werden nagegaan. De afgelopen decennia heeft dat zelfs geleid tot een negatief oordeel over de selectiemedewerkers, waarvan niet geheel terecht is beweerd dat ze zich vooral concentreerden op de inspectie van linnenkasten, schoorsteenmantels en oude sokken. Dat netheid en organisatievermogen in een boerengezin werden afgemeten aan de wijze waarop een woning of een bedrijf oogde, en aan spaarzaamheid, was in het eerste decennium na de Tweede Wereldoorlog nog heel gebruikelijk.

De politiek wilde van de Noordoostpolder een modern landbouwgebied maken dat tegelijkertijd een afspiegeling van de Nederlandse maatschappij zou zijn. De werknemers van de Directie van de Wieringermeer deden hun best om dit te bewerkstelligen, maar zaten in een spagaat. Voor deze eigengereide ambtenaren was het zeer belangrijk om mensen te selecteren die in hun nieuwe woonomgeving zouden slagen, elkaar behulpzaam waren en een goed draagvlak vormden voor allerlei voorzieningen. De sociale én de ruimtelijke inrichting van de Noordoostpolder zijn zo bijzonder dat is overwogen het gebied op de Voorlopige lijst van Werelderfgoederen (UNESCO) te plaatsen.

De polders in Nederland zijn niet tot stand gekomen door revoluties, maar wel door een sterk vooruitgangsgeloof. Door ze aan te leggen en te ontwikkelen meenden beleidsmakers, planologen, uitvoerders en bestuurders voor de bewoners een betere toekomst te bewerkstelligen. Internationaal wordt de traditie van de Nederlandse landaanwinning zeer gewaardeerd en dient een polder niet zelden als voorbeeld voor regio-ontwikkeling van laag gelegen gebieden elders op deze wereld. Het is dan ook gepast dat de Noordoostpolder in 2012 viert dat het 70 jaar droog en 50 jaar gemeente is.

De Noordoostpolder maakt al 25 jaar deel uit van de provincie Flevoland. Gezien landelijke politieke standpunten dringt zich de vraag op of deze provincie nog een nieuwe kwart eeuw in zelfstandigheid tegemoet gaat. Misschien glijdt Flevoland bestuurlijk wel richting Randstand. Hoe zal op zo’n verbinding met West-Nederland worden gereageerd door de polderbevolking? Ik verwacht geen grote volksofstand, want daarvoor is de provincie een te weinig geprononceerde bestuurslaag, zeker in het geval van Flevoland. Dat geldt evenzeer voor andere provincies in het centrum van ons land. Kom je aan de rand van Nederland, dan zie je dat de betrokkenheid bij de provincie veel groter is. Je bent Groninger, Fries of Zeeuw, maar voel je je ook Flevolander of Zuid-Hollander?

Identificatie met de gemeente waarin men woont, is er echter bijna overal. Na 50 jaar kun je zeggen dat ook de gemeente Noordoostpolder een levendige, inspirerende gemeenschap is geworden. De op de tekentafel geplande nederzettingen zijn echte dorpsamenlevingen geworden en de stad Emmeloord heeft zich ontwikkeld tot een voorzieningencentrum voor de wijde omtrek. Het is een jonge, maar inmiddels ook krachtige gemeente die zich opmaakt om na de viering van het gouden jubileum zelfbewust aan haar toekomst verder te werken. Ik schat in dat de bewoners inzake bestuurlijke veranderingen op provincieniveau door ‘polderen’ zullen proberen het beste te maken van de nieuwe situatie. Wel is het zeker dat er nog heel wat water onder de Ketelbrug door zal gaan voordat er in de Noordoostpolder sprake zal zijn van liefde voor de Randstad. Die Ketelbrug is trouwens in de afgelopen decennia in meer dan één opzicht een barrière gebleken, terwijl je per definitie van een brug toch iets anders zou mogen verwachten. De toekomst is ongewis, maar in de Nederlandse polder zullen we die hopelijk zonder revoluties een aantrekkelijke inhoud gaan geven.

2. Discussie

O.l.v. Geke Faber (Burgemeester van Zaanstad en oud-burgemeester van Zeewolde)

Vraag uit de zaal: De heer Duivesteijn had het in zijn inleiding over de regiefunctie die eigenlijk verschuift van degenen die het voorheen voor het zeggen hadden naar de toekomstige bewoners. Hoe verhoudt die situatie zich in de toekomst tot de sociale cohesie?

Vraag uit de zaal: Ik woon zelf in Almere. Als ik wat ouder word, moet ik dan zelf mijn seniorenhuis gaan bouwen, of samen met anderen die ook oud zijn, of kan het anders?

Vraag uit de zaal: Het particulier opdrachtgeverschap is een buitengewoon interessant gegeven, maar ik vraag mij af hoe de voorzieningen tot stand komen. Heeft de overheid daarin wél een sterk regisserende rol? Of moeten die voorzieningen ook vanuit de burgers komen, met behulp van een projectgebonden subsidie of iets dergelijks?

Antwoord van de heer Duivesteijn:

Voorzieningen zijn zonder subsidie ook mogelijk!

Wat ik particulier opdrachtgeverschap noem, staat eigenlijk voor het fenomeen zelfkracht en zelforganisatie. Een gekke vergelijking: de *gated communities* in bijvoorbeeld Amerika, Canada of Brazilië zijn gemeenschappen, waarin mensen zichzelf een ongelofelijke structuur van reglementen opleggen. Ik ben daardoor gefascineerd. Ik geloof dat je in open structuren komt tot zelforganisatie. Het is toch eigenlijk gek dat alles via de overheid wordt georganiseerd. Wij demonstreren met

particulier opdrachtgeverschap dat mensen veel beter kunnen organiseren dan instituties. Voor wie niet zelf initiatieven wil of kan nemen, zijn er de institutionele partijen. Die zijn er echter niet om alles te monopoliseren. Dat 40% van onze woningproductie in handen is van de sociale huursector vind ik gek; dat alle koopwoningen gebouwd worden door projectontwikkelaars vind ik waanzin! In Duitsland kennen ze het fenomeen ‘bouwgroepen’. Ik heb een keer in Tübingen een buitenwijk bezocht. Dat was een ‘slaapwijk’ waar de mensen zelf hun huizen hadden gebouwd zonder tussenkomst van een ontwikkelaar of corporatie; hooguit was er een architect aan te pas gekomen. Het waren allemaal appartementen waaraan maar één voorwaarde was gesteld: op de begane grond moest een publieke activiteit plaatsvinden, bijvoorbeeld in een winkel of in een kantoor. Tot mijn verbazing was er een enorme stedelijkheid in die wijk ontstaan door de activiteiten die mensen zelf al ontplooiden. Stel nu dat de Almeerse ZZP-ers niet in hun slaapkamer gaan zitten, maar op de begane grond. Dan heb je ineens een normale stad, met heel veel stedelijkheid. Dan wat betreft de voorzieningen: in Almere Poort zien we een private tandarts, pedicure en kinderdagverblijf zich vestigen. Er ontstaat daar een voorzieningenstructuur die gemaakt wordt door particulieren.

Reactie van de heer Schnabel:

Wij zijn in Nederland het particulier opdrachtgeverschap ontwend geraakt, zeker in de Randstad. Het aantal particulieren dat zelf of met elkaar in eigen opdracht iets laat bouwen, is jaarlijks op de vingers van één hand te tellen. Het beperkt zich tot de absolute bovenkant van de markt. Het is eigenlijk wel raar dat de woningbouw zover is weggeraakt van de mensen. In Flevoland heb je de ruimte om dat terug te draaien en ik denk dat het op zich een heel goede ontwikkeling is om dat te doen. De huurwereld in Nederland is grotendeels een sociale huurwereld geworden. De koopwereld is van individuele kopers, hoewel feitelijk alles wordt gedaan door projectontwikkelaars. En de particuliere huurwoning bestaat eigenlijk niet meer. Dit laatste merk ik op in verband met de pensioenproblematiek. Vroeger hadden we een ‘model’ dat nu nog steeds in Duitsland te vinden is: je bouwt een familiehuis, woont zelf in het ene appartement en verhuurt het andere als oudedagsvoorziening. In Flevoland heb je de ruimte en de mogelijkheden om een dergelijke constructie weer te reactiveren.

Reactie van de heer Van der Werff:

Paul Schnabel zegt dat wij in Nederland bijna geen particulier opdrachtgeverschap meer kennen. Daaraan kun je zien dat we hier een Randstedelijke discussie voeren. In de Noordoostpolder wordt bijvoorbeeld in de nieuwbouwwijk Emmelhage zeker de helft van de woningen in particulier opdrachtgeverschap gerealiseerd. Nog wat noordelijker in de polder zie je particulier opdrachtgeverschap in de dorpen. Je ziet ook dat de woningcorporaties hun bezit verkopen, waardoor het particulier eigendom toeneemt. Ik zou willen zeggen: als u een plekje zoekt als u ouder wordt, kom dan naar één van de dorpen in de Noordoostpolder waar de sociale samenhang nog aanwezig is.

Vraag: Ik woon zelf in Noord-Holland. In welke polder of stad je ook woont, uiteindelijk zijn we allemaal West-Friezen die ooit eeuwen geleden samen een dijk hebben gebouwd. Wat hebben Zuidelijk Flevoland en de Noordoostpolder met elkaar? Wat kan de Noordoostpolder aan Almere hebben en andersom?

Antwoord van de heer Van der Werff:

Hierover hebben wij het in de gemeenteraad van Noordoostpolder al eens gehad. De Noordoostpolder hoort bij de provincie Flevoland en die heeft Almere/Lelystad als economisch centrum. Het is van

belang daarnaar te kijken, al was het maar vanuit pragmatische overwegingen. Sociaal-cultureel zijn de verbanden in de provincie minder duidelijk. Voor de Noordoostpolder liggen er eerder lijnen naar Friesland en Overijssel dan naar zuiden. Het ligt er maar aan hoe je het aan wilt vliegen: de bevolking zal zeggen dat men niet zoveel heeft met West- en midden-Nederland, de ondernemers zullen daarentegen het belang van aansluiting bij de Randstad benadrukken.

Vraag van mevrouw Faber: Er is dus geen gedeeld verleden, wel een gemeenschappelijke toekomst. Hoe versterk je die gemeenschappelijke toekomst en wat zijn de elementen waarop je die toekomst kunt bouwen?

Antwoord van de heer Schnabel:

Flevoland is natuurlijk een kunstmatige constructie. Er zijn keuzes gemaakt om polders met verschillende karakters samen te voegen tot één provincie. In de ene polder wordt het stedelijke karakter steeds overheersender en vindt de instroom vanuit het zuidwesten plaats (Amsterdam en omgeving). In de andere polder verloopt de ontwikkeling heel anders. De Wieringermeer is niet bij de Noordoostpolder getrokken – het is onderdeel van Noord-Holland –, terwijl de mensen en de structuur van het landschap eerder bij de Noordoostpolder passen dan bij Noord-Holland.

In de traditionele provincies heb je overigens ook grote verschillen tussen de verschillende delen. Limburg is een provincie van meer dan honderd kilometer lengte. Heerlen en Maastricht liggen echter nog geen twintig kilometer uit elkaar en staan toch met de ruggen naar elkaar toe. Dat is trouwens het geval bij veel gemeenten die aan elkaar gewaagd zijn. Ik moest het bestuur in Zeeland eens adviseren en kreeg prachtige nota's toegestuurd. Ik heb toen wel tegen het bestuur van Middelburg gezegd: weet u wel dat er hier vlakbij een stad ligt die Vlissingen heet?

Ook Amsterdam maakt nota's waarin de omgeving niet voorkomt. De stad praat over zijn kantorencentra, maar aan het nabije Hoofddorp met zijn grote kantorenlocatie wordt geen woord gewijd. Amstelveen? Nooit van gehoord! Dat is natuurlijk heel raar en dat vind ik eerlijk gezegd ook heel onverstandig.

Als in een provincie de afstanden groot zijn, nog niets eens fysiek, maar vooral in de sociale structuur en de manier waarop mensen leven, wonen en werken, dan wordt zo'n gewest een kunstmatige constructie. Dat is ook zo binnen het Noordoostpoldergebied, waar je het verschil ziet tussen Urk en de rest van het gebied; dat is het verschil van tussen op de zee of op het land gericht zijn.

Vraag uit de zaal: De heer Schnabel nodigde ons bij aanvang van zijn betoog uit te genieten van het 25-jarig jubileum, omdat het overmorgen allemaal weer gewoon is en dat alles dan weer rimpelt zoals het voorheen rimpelde. Ik vond het niet helemaal recht doen aan mijn gevoel dat er wel degelijk momenten in de tijd zijn die extra betekenis hebben en aanzetten tot actie, zoals de watersnood van 1953 en de Deltawerken. Zijn er naar uw opvatting niet opnieuw uitdagingen, misschien in het klein, die tot actie leiden? Duurzaamheid bijvoorbeeld?

Antwoord van de heer Schnabel:

Ik heb mij misschien niet helemaal goed uitgedrukt. Ik probeerde het punt te maken dat het beeld dat Flevoland er nog maar net is en tegen het water vecht, weliswaar een leuk beeld is, maar dat het in de realiteit van de jongeren die hier zijn geboren en opgegroeid geen rol speelt. Ook het fysiek anders zijn, lijkt feitelijk helemaal niet meer te kloppen. De Flevolandse steden hebben geen historische kern, maar die is er in Zoetermeer, Spijkenisse of Houten ook niet of slechts minimaal. Dat wat zo onderscheidend lijkt te zijn, is feitelijk steeds minder onderscheidend als identiteitsbepaler.

Reactie van de heer Duivesteijn:

Ik ben altijd een felle tegenstander geweest van de manier waarop we de Vinex aangepakt hebben. Enorme standaardisatie en eenvormigheid kenmerken die bouwlocaties. Ze lijken een afgeleide te zijn van de stad waar ze bijhoren, maar op een of andere manier zijn ze ook weer zo amorf dat ze er tegelijk weer niet bijhoren. Leidsche Rijn is daar een mooi voorbeeld van. Veel mensen die ervoor kiezen zich daar te vestigen doen dat niet om in Utrecht te wonen, maar om op een strategische plek in Nederland te wonen, een plek van waaruit meerdere gezinsleden kunnen functioneren.

Voor Almere gaat dit niet op. De stad heeft door zijn meerkernenstructuur van zichzelf al een grote diversiteit. In de toekomst zal er bij het Weerwater een bijna klassieke stad ontstaan. De ontwikkeling zal vergelijkbaar zijn met dat wat je in Hamburg rondom de Alster ziet. Het Weerwater zal het mentale en recreatieve hart van de stad worden en misschien ook wel een handelsplek. Die potentie zie ik nog wel zitten in zo'n stad als Almere, ondanks de Vinex-locaties.

Reactie uit de zaal:

Ik denk dat het waar is dat de steden steeds meer op elkaar beginnen te lijken. Als je je als Flevoland wilt onderscheiden, moet je veel meer kijken naar het platteland. De inrichting van de IJsselmeerpolders onderscheidt zich van die van het oude land. Als je hier in Flevoland iets hebt wat bindt, wat gemeenschappelijk is, dan is dat toch wel de structuur van het platteland. Daar moeten we proberen te zoeken naar de identiteit van Flevoland. Ik ben wel een beetje somber over het voortbestaan van Flevoland, omdat je ziet dat er binnen de provincie een trek naar het zuiden is begonnen. Daardoor ontstaat er een soort tweedeling in de provincie.

Reactie van mevrouw Faber:

Almere is onderdeel van de Metropoolregio Amsterdam; Lelystad inmiddels ook. Dat zegt eigenlijk al genoeg.

Vraag uit de zaal: Een nieuwe samenleving moet door de bewoners zelf gemaakt worden. Wie bepaalt nu eigenlijk wat? Hoe krijgen de bewoners die ideeën? Wat is de rol van de media daarbij? Welke beelden heeft u hierbij?

Antwoord van de heer Duivesteijn:

Eigenlijk is uw vraag: waardoor komen keuzes tot stand? Ik heb ooit Alvaro Siza, een Portugese architect, uitgenodigd om in de Haagse Schilderswijk een aantal projecten te doen. Hij had ten tijde van de Portugese revolutie met mensen met de laagste inkomens gewerkt. Zijn filosofie is dat je eigenlijk met iedereen het conflict aan moet aangaan, omdat je pas door het conflict erachter komt wat iemand werkelijk wil. Vaak worden woningen gebouwd waarvan mensen op het moment dat ze gerealiseerd zijn zeggen: dat had ik anders moeten doen. Daar is dat conflict dus niet aangegaan. Ikzelf wil letterlijk en figuurlijk bijdragen aan de culturele bewustwording van burgers. Door de keuzemogelijkheden te benadrukken, hoop ik dat niet alleen de commercie de keuze bepaalt.

Vraag van mevrouw Faber: Als je het zo benadert, dan vraag je de mensen dus individueel wat ze willen; desnoods kom je er via een conflict achter. Maar wat is dan de samenhang die de samenleving gaat maken?

Antwoord van de heer Duivesteijn

Het is de vraag of je op die manier nog de samenleving kunt maken. In Almere Poort hebben we een

idee over de woningdifferentiatie. Daarmee hebben we ook een idee over het type mensen dat een kans krijgt om daar te gaan wonen. We hebben ook een idee voor het voorzieningenniveau en dat leidt weer tot een andere wijk dan een suburbane keuze. Daarmee beïnvloed je dus het type samenleving wel. Maar ik geloof er heel erg in dat wanneer mensen zelf de kans krijgen om hun eigen ideeën vorm te geven er creativiteit en diversiteit ontstaat die wij planners en bestuurders niet kunnen verzinnen. Dat krijg je dus cadeau. De grachtengordel vind ik een mooi historisch voorbeeld. Ooit is de infrastructuur (de kanalen en grachten) op kaart ingetekend en daarna mocht de ondernemende burger het zelf gaan invullen. Dat het zo'n diversiteit zou opleveren en zo'n duurzaam concept zou zijn, is nooit van tevoren bedacht. Al onze naoorlogse wijken slopen we, maar de grachtengordel blijft gewoon transformeren. Die is fenomenaal, die accommodeert iedere keer weer opnieuw een nieuwe samenleving.

Reactie uit de zaal:

Je kiest kennelijk voor een soort conflict, waardoor creativiteit wordt geprikkeld. Daarmee ben je dus wel sturend. Dat zou veel meer moeten gebeuren!

Vraag van mevrouw Faber: Als je faciliteert, welke randvoorwaarden zijn er dan? Je moet het proces wel op de een of andere manier zien te organiseren.

Antwoord van de heer Duivesteijn:

Ik liep met iemand van GroenLinks uit de Tweede Kamer door de zelfbouwwijken. De reactie was: jammer dat er nog geen terrasjes of cafés zijn. Ik dacht toen: waarom moet dat? De mensen zijn gewoon hun eigen *community* aan het bouwen. Waarom wil je het Leidseplein al hebben voordat er überhaupt een samenleving is? Wij willen altijd alles maar plannen. We komen natuurlijk uit een cultuur waarin alles is bedacht. Ik ben maar een eenvoudige sociaaldemocraat, maar de essentiële vraag is: wanneer laat je het los? Als sociaaldemocraat ga ik inderdaad het conflict aan over het product dat er staat. Is dat alleen maar commercieel ingestoken of heeft het ook een bepaalde culturele betekenis? Dan komt je eigen waarden- en normenpatroon om de hoek kijken, maar uiteindelijk bepalen de mensen zelf wat ze willen bouwen.

Reactie van de heer Schnabel:

Wij zijn nog steeds niet gewend dat mensen op een andere manier verbindingen met elkaar aangaan. Bij het SCP is bijvoorbeeld de sportsector in kaart gebracht. Je ziet dat steeds minder mensen lid worden van een tennisvereniging, maar dat ze wel gewoon met elkaar een tennisbaan huren zonder dat er een stichting en statuten zijn. We hebben net een groot onderzoek gedaan naar informele groepen in Nederland. We waren er verbaasd over hoeveel het er zijn. Gewoon mensen die met elkaar muziek maken of een plantsoen onderhouden. Die informele groepen zijn buitengewoon bestendig. Ze zijn niet georganiseerd in de strikte zin van het woord, maar ze bestaan al jaren en mensen vinden ze heel belangrijk. Als je zelf niet sociaal genoeg bent om verbanden aan te gaan, wordt er weinig actie ondernomen om je bij een groep te betrekken. Daarin schuilt het risico van deze moderne tijd. Er is geen parochie meer – zeker niet in steden als Lelystad en Almere – die aanbelt en zegt: ik heb u zondag niet gezien in de kerk. Mensen willen dat ook niet meer. Uit onderzoek naar dorpen blijkt dat inwoners het niet prettig vinden om bij herkenning aangesproken te worden, maar tegelijkertijd vinden ze een zekere gemeenschappelijkheid wel prettig. In een plaats als Zeewolde zal dat waarschijnlijk ook zo zijn: men herkent elkaar zonder dat je elkaar kent en zonder dat je elkaar hindert. Individualisering wordt vaak geïnterpreteerd als: men wil niets met andere mensen te maken hebben. Dat is niet zo.

Mensen willen vrij kunnen kiezen en willen zelf kunnen besluiten hoeveel zaterdagen ze langs het voetbalveld staan. Er zijn dus veel gemeenschapsinitiatieven, maar de structuren zijn minder gemakkelijk te herkennen dan vroeger.

Ik woon in de duurste buurt van Utrecht: achter het Wilhelminapark. Daar was een straatbarbecue vroeger ondenkbaar, dat deed je niet! Nu wordt die elk jaar georganiseerd door vaste groepjes. Met Koninginnedag gebeurt precies hetzelfde. Men pakt de telefoon, heeft de contacten en binnen de kortste keren staan er tenten en tapinstallaties, en moet je een rare broek aandoen en de kraag van je polo omhoog zetten. Vervolgens sta je dan met Diederik en Erik-Jan een glaasje te drinken. Dat is enorm gezellig! Maar het is niet de bedoeling om dit de volgende zaterdag weer te doen, want dan vlucht iedereen zijn huis in. Het is heel interessant om dit soort verschijnselen, zo ook al in Almere, in kaart te brengen.

Reactie uit de zaal:

Ik hoorde een verzuchting in de zaal dat er zo weinig kunstenaars zijn in de stad. Ik heb een goede tip: organiseer een kunstroute. U belt gewoon bij huizen aan, zegt dat u graag een kunstwandeling wilt organiseren, u vraagt kunstenaars uit de buurt of een mix van verschillende disciplines uit verschillende steden, en er ontstaat iets. De buurt leert elkaar kennen, de kunstenaars zeggen 'wat een enige buurt, nooit geweten' en alle deelnemers gaan samen een hapje eten. Wij doen dit als non-profitorganisatie, met een minisubsidie van de gemeente Kampen, geheel op eigen initiatief.

Vraag uit de zaal: Voortbouwend op wat de burgemeester van de Noordoostpolder vertelde, merk ik op dat de agrarische sector grootschaliger wordt, waardoor er gebouwen zijn die niet meer hun functie vervullen, een andere functie krijgen of leeg komen te staan. Ik reed onlangs door de Gelderse Achterhoek en tot mijn stomme verbazing zag ik er drie of vier boerderijen die staan te verpauperen. Ik vraag de heer Schnabel: wat kunnen we doen aan de leefbaarheid van het platteland?

Antwoord van de heer Schnabel:

De Nederlandse bevolking krimpt natuurlijk niet. Er zijn alleen bepaalde gebieden waarin de bevolking krimpt en dan zie je inderdaad leegstaande boerderijen. Het is de vraag of je op het platteland tweede huizen wilt toestaan of niet. Ik heb eens in een advies gezegd: doe dat maar wel. Je moet blij zijn met huizen die in het weekend bewoond worden, die er goed onderhouden uitzien en die ook voor vakanties worden gebruikt. Dat is beter dan dat er mensen moeten komen wonen die daar geen werk hebben en geen binding met het gebied (willen) opbouwen. De Achterhoek is een gemiddeld zeer aantrekkelijk gebied en waarschijnlijk speelt ook geld een grote rol bij leegstand; wellicht zijn de lege gebouwen te duur om te kopen of restaureren. Nederland is een land waar nog zeer weinig tweede huizen zijn vergeleken met de meeste andere landen. Ik denk dat het hebben van een tweede woning een ontwikkeling is die we eerder zouden moeten stimuleren dan tegengaan.

Reactie van de heer Van der Werff:

In de Noordoostpolder is sprake van agrarische schaalvergroting. Als je bij ons door de gemeente rijdt, zie je dat in veel van de vrijgekomen boerderijen inmiddels andere activiteiten worden ontplooid. Ik noem onze gemeente wel eens de supermarkt van Nederland: overal kun je verse landbouwproducten – en meer dan dat – rechtstreeks bij de leverancier kopen. Dat spreekt mij bijzonder aan. Je moet mensen verleiden om vanuit de stedelijke gebieden naar de plattelandsgebieden te komen.

Wat de krimp betreft: dat zullen wij inderdaad onder ogen moeten zien. Doorgaan met nieuwbouw in

de hoop en de verwachting dat die huizen wel gevuld gaan worden, is zeker niet meer van deze tijd. Dat geldt ook voor bedrijventerreinen. We moeten nadrukkelijk kijken waar je nieuwe terreinen realiseert en waar je oudere bedrijventerreinen opknapt. Op die manier moet je proberen om het gebied zo aantrekkelijk mogelijk te houden. Dat is het beste wapen tegen leegloop en krimp.

Reactie uit de zaal:

Ik kom uit de Noordoostpolder. We wonen daar toch met ongeveer 50.000 mensen, maar we horen steeds dat we er een beetje bijhangen. Wij maken deel uit van Flevoland en we willen er graag bij horen. Het zou jammer zijn als we straks weer terug moeten naar Overijssel.

Reactie uit de zaal:

26 Jaar geleden hoorde de Noordoostpolder bij Overijssel en toen lag dit gebied echt aan de achterste speen.

Reactie uit de zaal:

Wat ik zo mooi vind aan Flevoland is de diversiteit: het platteland van de Noordoostpolder, de kleine dorpen, Lelystad, en Almere, dat uitgroeit tot een grote stad. Om Flevoland op de kaart te houden, moeten we de samenhang zoeken én ons onderscheiden door diversiteit. Volgens mij levert die diversiteit heel veel vitaliteit op en kunnen we daar een voorbeeldprovincie in zijn voor de toekomst. Maar dan moeten we wel die vitaliteit als handelsmerk gaan hanteren.

Dagvoorzitter mevrouw Geke Faber, geflankeerd door de Commissaris van de Koningin in Flevoland Leen Verbeek.

3. Slotbetoog

Leen Verbeek (Commissaris van de Koningin in Flevoland)

Iemand uit Den Haag zei onlangs tegen mij dat in de ontwikkeling van Nederland na de oorlog er steeds generaties waren die vanuit de misère en ellende van die oorlog gedreven en gemotiveerd waren om Nederland op te bouwen. Elke generatie slaagde erin om dat zodanig te doen dat de volgende generatie het iets beter had dan de eigen. Dat was een belangrijk motief. De huidige generatie is echter misschien de eerste die de kanteling daarin gaat meemaken: het is niet meer vanzelfsprekend dat zij het beter gaat krijgen dan die van hun ouders. Het lijkt er op dat we het plafond hebben bereikt van dat type groei. En dan krijg je vragen als: waardeer ik mijn leven op inkomensgroei, op wooncarrière of wordt de kwaliteit van leven belangrijker dan het inkomen?

Als dat allemaal waar is, dan komt onze discussie vandaag – die voor een deel in het oude jargon is gevoerd – in een andere context te staan. Misschien moeten we wat meer open gaan staan voor een andere beoordeling van onze eigen levenskwaliteit. Koppel dat vervolgens eens aan het vraagstuk van imago en identiteit!

We hebben met elkaar een naoorlogse ontwikkeling doorgemaakt waarin we het beter wilden krijgen. In Flevoland noemden we dat ‘pionieren’, maar eigenlijk werd dat op nationale schaal overal in een eigen context gedaan. Ook qua poldercontext is Flevoland niet uniek. Reken maar dat ze ooit in de Schermer, de Beemster, de Purmer en de Haarlemmermeer ook dit soort gevoelens gekend hebben.

Flevoland heeft een prestatie geleverd, er is een klus geklaard en we moeten nu verder. Het is de vraag of dat polderimago wel de goede kapstok is om de discussie over samenlevingsopbouw aan op te hangen. Ik vind zelf dat Flevoland zich veel meer alzijdig moet opstellen. Ik denk dat Almere niet eens een toekomst zou hebben als ze er niet slaagt om zich beter te wortelen in een veel wijdere omgeving dan alleen de Flevolandse. Daarom moet zo’n IJmeerverbinding er komen. Almere kan het zich niet veroorloven om een geïsoleerde stad in een hoekje van een polder te zijn.

Dat geldt wat mij betreft ook voor de Noordoostpolder. Kort geleden vroegen bestuurders van de Noordoostpolder mij heel voorzichtig of ik er moeite mee zou hebben als zij hun relatie met Kampen

en Zwolle zouden gaan versterken. Ik heb soortgelijke vragen ook gekregen vanuit Zeewolde en Dronten. Als je even doordenkt, realiseer je je eigenlijk de absurditeit van dergelijke vragen. Wat is dat voor onzin dat je je hele imago, identiteit en ontwikkeling per se binnen de Flevolandse dijken gestalte zou moeten geven? Is het niet een enorme meerwaarde als je veelzijdig je relaties legt (zowel economisch, sociaal als bestuurlijk), als je je goed inbedt in een brede omgeving?

Ik ben zelf opgegroeid in de polders rond Leiden, ben verhuisd naar het zand van Eindhoven, heb een tijd in Hilversum gewoond, in Amsterdam, in de Verenigde Staten, in Houten en in Purmerend. Nu ga ik in Flevoland wonen. Ik heb me bij al die verschillende imago's en identiteiten thuis gevoeld! De inwoners van Flevoland maken vergelijkbare processen door.

Als je naar de geschiedenis van markante economische centra kijkt, zie je dat de economische ontwikkeling niet kwam van de zittende bewoners, maar van grote groepen migranten die de steden in trokken. Zij moesten voor zichzelf zorgen en besloten wat te gaan doen. De grote kracht van de ontwikkeling van Flevoland is het feit dat nog steeds migranten onze polders intrekken en hun mouwen opstropen.

Adri Duivesteijn heeft duidelijk gemaakt dat in de stedelijke ontwikkeling van Almere de overheid zich een nieuwe positie moet aanmeten. In generieke zin heeft de welvaartsontwikkeling de mogelijkheden van de burgers zo drastisch doen toenemen, dat je als overheid tot een ander rolpatroon moet komen. Dat valt niet mee, want als overheid zijn wij als een tanker die niet gemakkelijk van koers verandert. Almere is een goed voorbeeld van hoe je als overheid zoekende bent om een nieuwe rol te vervullen.

Herman Tjeenk Willink, vicepresident van de Raad van State, zei ooit eens tegen mij dat de basale rol van de overheid het zoeken naar ordening in de samenleving is. Er moet ergens een vorm van ordening gevonden worden in spelregels en kaders, maar daarbinnen krijg je als individu alle ruimte en vrijheid om datgene te doen wat je wilt.

Ik vind het voorbeeld van Adri Duivesteijn in de Almeerse woningbouw een duidelijke vorm van modernisering van de overheidsrol. Je probeert stedelijke ontwikkeling zo te ordenen dat mensen zelf hun keuzes kunnen maken op de wijze zoals zij dat willen.

Ook de provincie zal moeten moderniseren. Het is voorspelbaar dat het nieuwe coalitieakkoord opnieuw definieert wat de rol van de provincie is. Platvloers gezegd: het 'ministerie van ontwikkelingssamenwerking' in Flevoland begint tot een einde te komen! De provincie moet kaders stellen waarbinnen de bevolking haar eigen keuzes kan maken, die daar dan ook zelf verantwoordelijk voor is. Als een gemeenteraad ervoor kiest om iets niet te doen, dan gebeurt het ook niet in het nieuwe stelsel dat we in Nederland aan het bouwen zijn. Vroeger kenden we nog allerlei hulpstructuren, waarbij de provincie nog eens indringend met gemeenten ging praten of financiële prikkels uitdeelde. Binnen de geldstromen van de provincie gaan drastische veranderingen optreden en de provincie gaat veel zorgvuldiger dan voorheen benoemen welke ordenende rol ze te vervullen heeft (op een hoger schaal niveau dan de gemeente) op het gebied van ruimtelijke ordening, infrastructuur en natuurontwikkeling. Zo zie ik dat althans, hetgeen echter niet wil zeggen dat de Provinciale Staten onmiddellijk achter mij aan hollen.

Wat is nu precies de toekomst van Flevoland? Er zijn een paar opmerkingen te maken, te beginnen bij de vraag zelf. Hoe belangrijk is die eigenlijk? Het begrip Flevoland wordt nogal divers ingevuld.

Het Provinciehuis van Flevoland te Lelystad (foto: ANP).

Imago en identiteit – die niet worden bepaald door provincie en gemeenten, maar door bevolking, bedrijfsleven en maatschappelijk middenveld (als gevolg van de manier waarop zij zichzelf gedragen) – zijn dynamisch. Als wij als gemeenschap het gevoel hebben dat we wat aan een Flevolandse identiteit hebben, dat die ons verder brengt, dan ontstaat zo'n identiteit wel. En als hij dan afgeschaft wordt, dan veroorzaken wij dat zelf en niet anderen.

Ik vind zelf dat we in de toekomstdiscussie ervoor moeten oppassen dat het verleden niet teveel wordt gediskwalificeerd. Het verleden had zijn eigen argumenten om iets wel of niet te doen. Accepteer en respecteer dat, maar zeg wel: de tijden zijn veranderd, er is behoefte aan een nieuw model.

In veranderingsprocessen in Flevoland komt de meeste kritiek van mensen die er eigenlijk helemaal niets mee te maken hebben, die elders wonen. Ik vind het veel interessanter wat de mensen die wel in Flevoland wonen van de ontwikkelingen vinden, want voor hen zetten we ons in. Als u liever in de binnenstad van Utrecht of Amsterdam woont – wat ik mij alleszins kan voorstellen – dan moet u dat vooral doen. Ik ben blij dat er geen zestien miljoen mensen in Almere willen gaan wonen; ik heb er maar 350.000 nodig. Het is altijd goed opletten wie kritiek geeft en waarom.

Laten we nu vooral een zelfbewuste provincie zijn. Laten we trots zijn op de geleverde prestaties en daar energie uit putten om het imago dat we wèl hebben te moderniseren. Laten we niet steeds blijven hangen in oude tradities, culturen en denkpatronen. We willen innovatief zijn, ook in onze ontwikkeling en ons gedrag. Maar daarvoor hebben we nog wel wat werk te verzetten.

Dankwoord

Herman Linzel (Bestuurslid Genootschap Flevo)

De heer Herman Linzel memoreert een geveugelde uitspraak van Han Lammers: “Wij zijn er om de problemen in de omgeving te helpen oplossen, dus wij moeten wel veelzijdig gericht zijn.” Misschien moet de Flevolandse identiteit daaraan worden opgehangen.

De heer Linzel laat vervolgens kort de drie voordrachten en de discussie de revue passeren. Hij concludeert dat de symposiumdeelnemers aan veel van de vermelde bijzonderheden zullen terugdenken als ze door de mooie polders van de provincie Flevoland rijden.

Het deed hem bijzonder deugd te vernemen dat de poldermentaliteit ook nog in Almere Poort waarneembaar is. In dat jongste stadsdeel van Almere kunnen mensen, met name die welke afkomstig zijn uit andere samenlevingen, de kans grijpen om een beter leven te krijgen dan hun ouders. Hier biedt het polderleven, onder geheel andere omstandigheden dan 25 of 50 jaar geleden, weer een nieuw begin.

De heer Linzel sluit af met het bedanken van de Commissaris van de Koningin, de dagvoorzitter en de sprekers. Hij maakt zijn erkentelijkheid voor hun bijdragen zichtbaar door eenieder een mand met Flevolandse spreekproducten aan te bieden. Dit is een niet negeren hint naar het volgende symposium van Genootschap Flevo; op 2 november 2011 staat daarin de Flevolandse identiteit centraal.

Een deel van de symposiumdeelnemers, met op de voorste rij (v.l.n.r.): Adri Duivesteijn, Aucke van der Werff en André Geurts (secretaris van Genootschap Flevo).

www.genootschapflevo.nl